

6 Hoger onderwijs

	Hoofdlijnen	153
6.1	De student	154
6.2	Het onderwijs	161
6.3	Sturing op onderwijs	168
	Literatuur	173

Hoger onderwijs

Studenten

Geen consensus over effectieve en eerlijke selectie van opleidingen

Instroom lerarenopleidingen neemt af, met name in talen

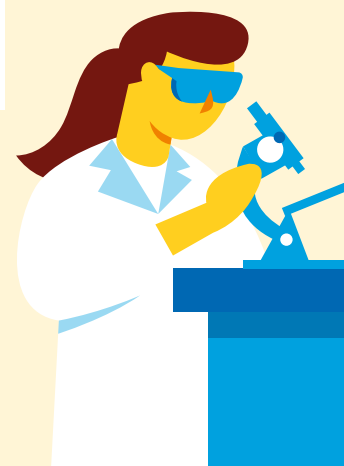
Docenten en onderwijs

Weinig aandacht voor Nederlandse schriftelijke taalvaardigheid in Engelstalige opleidingen

Beheersing Nederlands

Het zelfstandig vinden van een stageplaats kost voor veel studenten moeite

Studenten krijgen bijna altijd feedback op schriftelijke opdrachten

Sturing

Visitatiepanels belichten andere aspecten van kwaliteit dan publieke debat

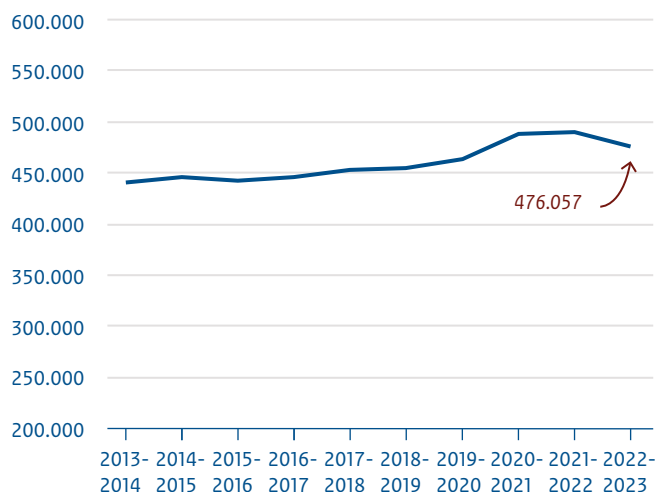

Studenten weinig betrokken bij medezeggenschap

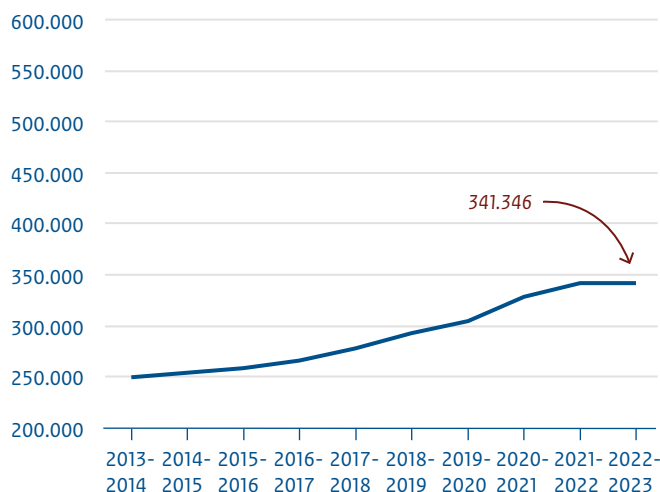

Kengetallen

Studenten hoger beroepsonderwijs

Studenten wetenschappelijk onderwijs

	Hoger beroepsonderwijs			Wetenschappelijk onderwijs	
	Associate degree	Bachelor	Master	Bachelor	Master
Aantal studenten bekostigd	20.970	440.360	14.727	217.262	124.084
Aantal opleidingsvarianten bekostigd	299	1.367	257	496	956
Aantal opleidingsvarianten niet-bekostigd	73	282	123	2	10

Aantal instellingen hoger beroepsonderwijs

Bekostigd	Niet-bekostigd
36	59

Liquiditeit	Solvabiliteit	Rentabiliteit
1,27	0,56	5,17

1 besturen onder aangepast financieel toezicht

Aantal instellingen wetenschappelijk onderwijs

Bekostigd	Niet-bekostigd
18	2

Liquiditeit	Solvabiliteit	Rentabiliteit
0,95	0,54	2,53

0 besturen onder aangepast financieel toezicht

Financiële gegevens

Liquiditeit

Dit geeft aan hoeveel geld er beschikbaar is om geplande uitgaven op korte termijn te kunnen doen. De IvHO hanteert een signaleringswaarde van 0,75 tot 1,5.

Solvabiliteit

Dit geeft aan in hoeverre onderwijsbesturen in staat zijn om hun schulden in te lossen. De IvHO hanteert de signaleringswaarde van 0,30.

Rentabiliteit

Dit geeft aan in hoeverre onderwijsinstellingen in een jaar 'winst' of 'verlies' hebben gekend. De IvHO hanteert de signaleringswaarde van 0%.

Hoofdpijnen

Instream neemt af, uitval neemt toe • In het studiejaar 2022-2023 zijn minder studenten begonnen aan een opleiding in het hoger beroepsonderwijs (hbo) en het wetenschappelijk onderwijs (wo). De afname is in het wo minder sterk dan in het hbo vanwege de instroom van internationale studenten. Minder studenten beginnen aan een tweedegraads lerarenopleiding of aan een universitaire lerarenopleiding en het aantal behaalde diploma's bij deze opleidingen neemt af. De uitval - ook bij de lerarenopleidingen - na 1 jaar studeren nam toe in het studiejaar 2021-2022. Voor de wo-bachelor was de uitval zelfs hoger dan in de laatste 10 jaar. Ook de uitval na 2 jaar studeren nam toe. Dit is mogelijk het gevolg van maatregelen, zoals het vervallen van het bindend studieadvies, die werden genomen tijdens de coronaperiode.

Ho-studenten een selecte groep • Jongeren die toelaatbaar zijn voor het ho vormen aan de poort al een selecte groep. Studenten waarvan de ouders niet in het hoger onderwijs (ho) hebben gestudeerd en studenten uit de lagere en midden-inkomensgroepen maken een relatief klein deel uit van de groep startende studenten. De oorzaken hiervan liggen al eerder in het onderwijssysteem. De scheve verdeling komt in versterkte mate terug bij opleidingen die selecteren, in kleinschalig intensieve opleidingen en in opleidingen met aanvullende eisen. Dit heeft te maken met de selectieprocedure en met zelfselectie. De inspectie vraagt de minister om de rol die ho-instellingen kunnen of moeten spelen in de toegang tot het onderwijs, te verduidelijken.

Meer mogelijkheden om taalvaardigheid te versterken gewenst • Het is onbekend met welk taalniveau de meeste studenten in- of uitstromen. Studenten schatten hun eigen Nederlandse schrijfvaardigheid behoorlijk hoog in. Toch vindt een deel van de studenten dat ze weinig mogelijkheden hebben om de schrijfvaardigheid te verbeteren. Met name de studenten die een volledig Engelstalige opleiding volgen, krijgen tijdens de opleiding weinig gelegenheid om de Nederlandse schrijfvaardigheid verder te ontwikkelen. De inspectie benadrukt de noodzaak van een helder juridisch kader voor de verplichting van instellingen om de Nederlandse taalvaardigheid te onderhouden en/of verder te ontwikkelen. Daarvoor is een wijziging nodig van de Wet

op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW).

Versterken stagebegeleiding wenselijk • Veel studenten kost het moeite zelf een stageplaats te vinden. Ze zeggen dat ze onvoldoende hulp of begeleiding van de instelling hierbij krijgen. 3 op de 10 studenten beoordeelt de stagebegeleiding vanuit de opleiding met een 5 of lager. De inspectie adviseert opleidingen hun stages goed te evalueren en waar mogelijk de begeleiding te versterken. Sommige ho-studenten hebben te maken met stagediscriminatie, bij het zoeken naar een stage en tijdens de stage.

Risico op aantasting maatschappelijk vertrouwen in kwaliteit ho • De kwaliteit van het hoger onderwijs is goed en stabiel, afgaande op de accreditaties van de NVAO. Het accreditatiestelsel dat uitgaat van visitaties door peers, geeft evenwel geen inzicht in de kwaliteit van verschillende problemen waar andere maatschappelijke stakeholders aandacht voor vragen. De beschreven basiskwaliteit door peers en de maatschappelijke discussies over kwaliteit in het ho sluiten regelmatig niet bij elkaar aan. Dat kan op termijn het maatschappelijk vertrouwen in de kwaliteit van het hoger onderwijs en deze vorm van accreditatie aantasten.

Herbezinning op medezeggenschap nodig • De interne *checks and balances* zijn belangrijk in de sturing van het hoger onderwijs. De studentgeledingen binnen medezeggenschapsorganen kunnen zich echter maar in beperkte mate baseren op de betrokkenheid van de achterban. Dit knelt des te meer omdat er hoge verwachtingen zijn ten aanzien van de rol van de medezeggenschap bij de beleidsvoornemens rond instellingsaccreditatie.

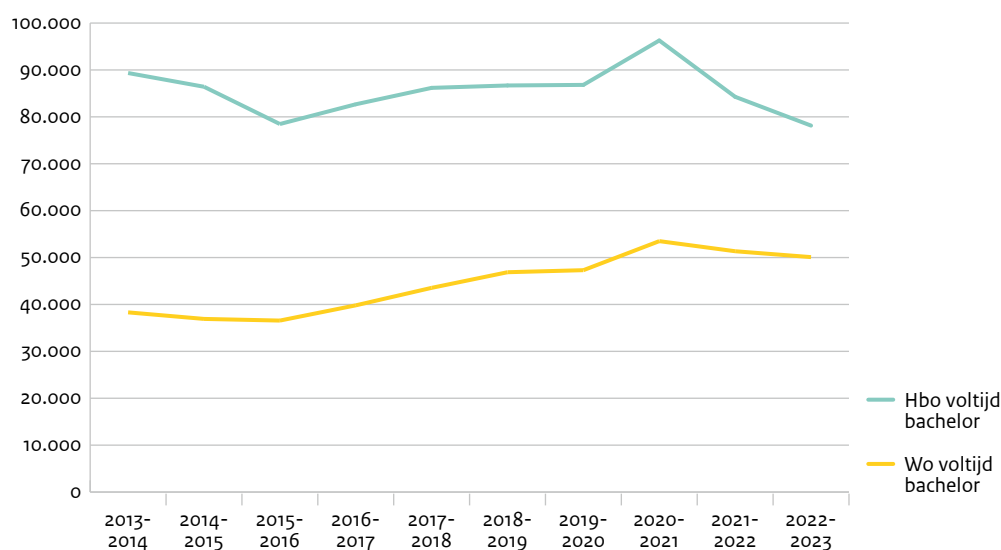
6.1 De student

Studentenwelzijn nog altijd onder druk • In 2022 constateerden we dat het welzijn van een deel van de studenten onder druk staat (Inspectie van het Onderwijs, 2022a). Dat is nog steeds zo. Verschillende onderzoeken – niet altijd representatief – tonen dat veel studenten het moeilijk hebben, waarbij de coronamaatregelen soms een rol speelden. Zo geeft bijna 1 op de 4 mbo- en ho-studenten aan een slechte tot zeer slechte mentale gezondheid te hebben. In het ho zijn het vooral de bachelorstudenten en de voltijdstudenten die vaker dan andere groepen aangaven een slechte mentale gezondheid te ervaren (OCW, 2022b). Psychische aandoeningen (angst-, stemmings- en middelenstoornissen) komen dubbel zo vaak voor bij studenten: van 22% in 2007-2009 naar 44% in 2019-2022 (Ten Have et al., 2022). Een grote groep internationale studenten ervaart negatieve emoties als eenzaamheid en nog meer voelen zich vaak of altijd gestrest (Nuffic, 2022). Veel internationale studenten kampen met mentale problemen (ESN et al., 2022).

Schoolloopbanen

Inschrijvingen en instroom met name in hbo omlaag • In het hbo is het aantal inschrijvingen in 2022-2023 gedaald en bijna terug op het niveau van 2019, dus vóór corona (Inspectie van het Onderwijs, 2023e). Dit komt vooral door een afname van het aantal direct startende voltijdstudenten vanuit het toeleverend onderwijs in 2021-2022 en 2022-2023. Het aantal havo- en mbo niveau 4-gediplomeerden vanuit de beroepsopleidende leerweg (bol) is afgenomen. Ook is het aandeel studenten afgenomen dat direct na diplomering aan een voltijdopleiding in het hbo begint. Direct na het eindexamen havo in examenjaar 2021-2022 is 69% een hbo-opleiding gaan volgen. Dit was 77% in examenjaar 2019-2020 (Inspectie van het Onderwijs, 2023g). In 2022 is, direct na de afronding van mbo niveau 4 (bol), 37,9% een hbo-opleiding gaan volgen. Dat was 44,2% in examenjaar 2019-2020 (Inspectie van het Onderwijs, 2023f). Dit betekent dat studenten vaker een tussenjaar nemen, direct aan het werk gaan of dat leerlingen nog een andere opleiding gaan doen, zoals het vwo na de havo (zie ook hoofdstuk 4). Ook de instroom in de wo-bachelor is in 2022-2023 lager dan een jaar eerder, maar is naar verhouding minder gedaald dan in het hbo (figuur 6.1a). Dit komt mede door de toegenomen instroom van internationale studenten.

Figuur 6.1a Directe instroom in voltijd bachelor hbo- en wo-studenten in de periode 2013-2014 tot en met 2022-2023

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2023e)

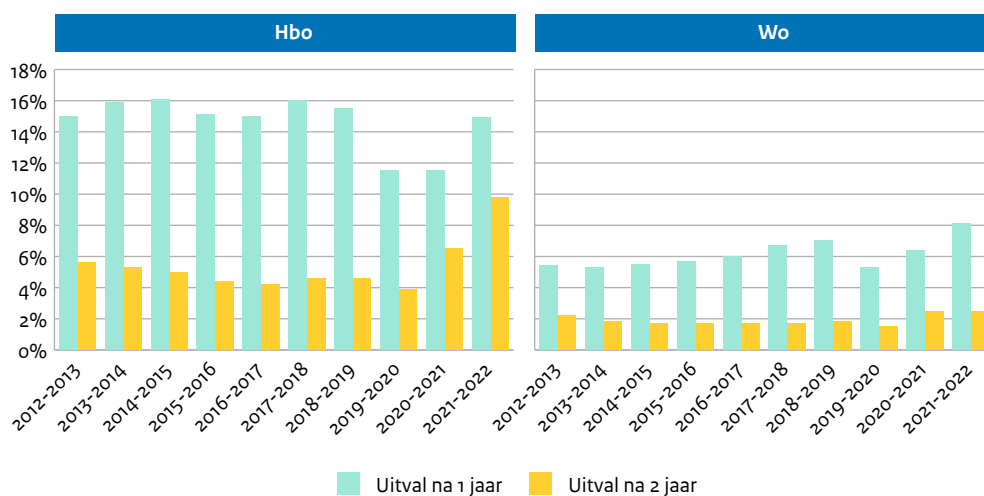
Studenten

De instroom van internationale studenten neemt verder toe • Nog steeds kiezen veel internationale studenten ervoor om in Nederland te komen studeren. In de hbo-bachelor is de instroom van internationale studenten in 2022 met 7,7% toegenomen ten opzichte van het voorgaande jaar (van 8.598 naar 9.259 studenten). In de wo-bachelor is er sprake van een toename van 3,0% (van 18.038 naar 18.571 studenten) (Inspectie van het Onderwijs, 2023e). De stijging is minder groot dan in de afgelopen jaren. In de voltijd hbo-bacheloropleidingen bestaat 11,8% van de directe instroom in 2022-2023 uit internationale studenten, in de voltijd wo-bachelor is dit 37,0%. Wel is er in 2022-2023 in absolute aantallen een lichte afname van de nieuwe instroom van internationale studenten in de wo-master ten opzichte van 2021-2022, met name vanuit landen binnen de Europese Economische Ruimte.

Meer havisten naar associate degrees • De instroom in de associate degree (ad) verandert. In de voltijd ad-opleidingen verschuift de directe instroom van voornamelijk mbo'ers naar een steeds groter aandeel havisten. In 2022-2023 bestaat de instroom in de voltijd ad voor ongeveer een vijfde deel uit havo-gediplomeerden. Dit aandeel was 5 jaar geleden een tiende. Havisten kiezen vooral voor de voltijd variant. Daarnaast trekt de associate degree, meer dan de hbo- en wo-bachelor, veel studenten aan die na een jaar hoger onderwijs een overstap maken. Bijna de helft van de instroom in de voltijd ad (48,4%) bestaat uit studenten die eerder voor een andere ho-opleiding kozen (Inspectie van het Onderwijs, 2023e). De ad is daarmee niet alleen een aanvullende opleiding voor mbo'ers die zich verder willen specialiseren, maar ook een alternatief voor overstappers uit de hbo-bachelor.

Uitval uit ho toegenomen • In 2021-2022 zijn er meer studenten uitgevallen dan in het voorgaande studiejaar. Van de studenten die in 2021-2022 aan een voltijd hbo-bacheloropleiding begonnen is binnen een jaar 14,9% uitgevallen (figuur 6.1b). In de voltijd wo-bachelor geldt dit voor 8,1% van de studenten. Het percentage hbo-studenten dat in het eerste studiejaar uitvalt, is weer terug op ongeveer het niveau van voor corona. Voor de wo-bachelor ligt het uitvalspercentage hoger dan het in 10 jaar is geweest (Inspectie van het Onderwijs, 2023e). Mogelijk zien we hier naast coronagevolgen, een effect van de toename van het aantal internationale studenten. Deze studenten vallen naar verhouding vaker uit dan Nederlandse studenten (Inspectie van het Onderwijs, 2022c). Ook de uitval na het eerste studiejaar is toegenomen in hbo en wo. Van het cohort dat in 2020-2021 aan een hbo-bachelor begon is 9,8% in het tweede jaar uitgevallen, dat is hoger dan in eerdere jaren. Ook in de associate degree en in de wo-bachelor steeg de uitval in het tweede studiejaar.

Figuur 6.1b Percentage studenten dat is uitgevallen na 1 jaar en 2 jaar uit de voltijd hbo-bachelor en wo-bachelor

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2023e)

 Studenten

Aandacht voor coronacohorten noodzakelijk • De studenten die vanaf 2019-2020 en 2020-2021 instroomden hebben uitstel of versoepeling van het bindend studieadvies gekregen. Naast een versoepelde doorstroom, hebben deze studenten zich minder goed kunnen oriënteren op hun studie in het hoger onderwijs, hebben ze (gedeeltelijk) online onderwijs moeten volgen en hebben ze een crisis doorgemaakt die veel vraagt van de mentale weerbaarheid. Dit kan de toename van de uitval verklaren. Op alle fronten blijft aandacht voor deze zogenaamde corona-cohorten noodzakelijk: welzijn, studievoortgang en studiebegeleiding.

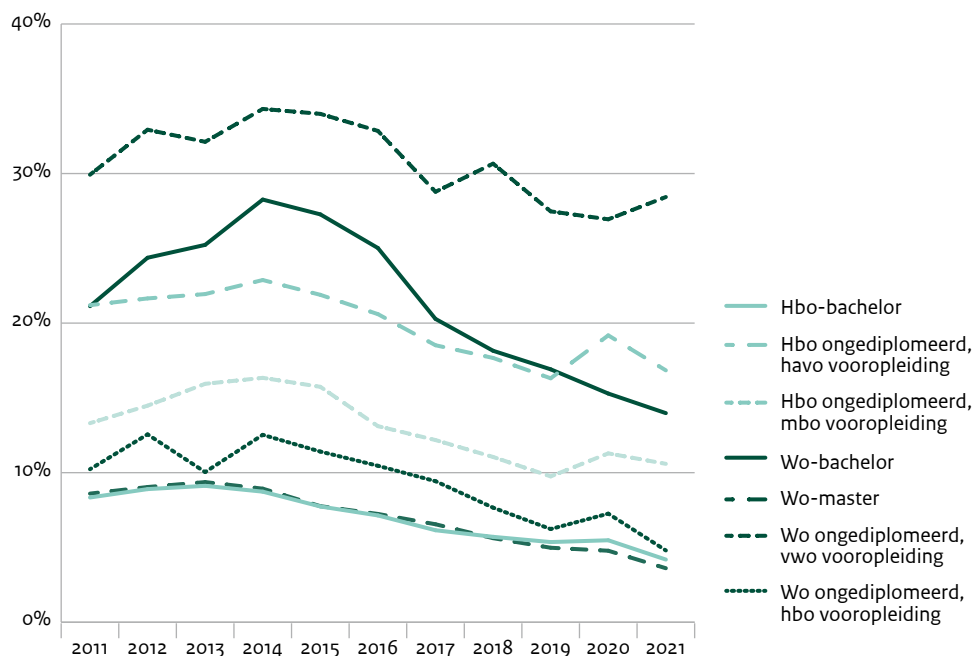
Wisselend beeld behaalde diploma's • Het aantal behaalde diploma's in de hbo-bachelor is weer terug op het niveau van voor corona. In de wo-bachelor en -master neemt het aantal behaalde diploma's gestaag toe. Deze trends houden gelijke tred met het aantal inschrijvingen in het hbo en wo van een aantal jaar terug. Het diplomarendement van de voltijds associate degree en de eenjarige wo-masters is voor het eerst sinds jaren afgenomen. Voor de associate degree is dit afgenomen van 53,1% voor starters in 2018-2019 naar 51,3% voor starters in 2019-2020. Voor de eenjarige wo-masters is dit gedaald van 86,4% voor starters in 2019-2020 naar 78,9% voor starters in 2020-2021 (Inspectie van het Onderwijs, 2023e).

Groot deel Nederlandse bevolking in bezit van hbo- of wo-diploma • Van de kinderen in Nederland die 4 jaar waren op 1 oktober in het jaar 2000, had 25,3% na 19 jaar een diploma in het hoger onderwijs. Zij waren toen rond de 23 jaar oud. Rond hun 24ste was dit percentage 31,7% en op 25-jarige leeftijd 36,4%. Ruim een derde van alle kinderen die in Nederland in het jaar 2000 de school-toelaatbare leeftijd bereikten, heeft dus op de leeftijd van 25 jaar een ho-diploma behaald (Inspectie van het Onderwijs, 2023c). Ook na deze leeftijd worden nog veel diploma's in het hoger onderwijs behaald. In 2021 heeft in de leeftijdsgroep van 25 tot 35 jaar inmiddels 55,2% een hbo- of wo-niveau bereikt, (CBS, 2022a). Daarmee is één van de doelstellingen van de Europese Unie dat tenminste 50% van de 30- tot 34-jarigen in 2030 een diploma tertiair onderwijs heeft, in Nederland bereikt (Europees Parlement, 2023).

Het merendeel van hbo-bachelors en wo-masters in loondienst, mits gediplomeerd • De meeste hbo-bachelor- en wo-mastergediplomeerden hebben een jaar na hun afstuderen een baan in loondienst of zijn als zelfstandige aan de slag. Van de vwo'ers die in het wo zijn begonnen, maar vervolgens het onderwijs zonder wo-diploma verlieten, is in 2021 28,4% niet in loondienst of als zelfstandige aan het werk, een jaar nadat ze de universiteit hebben verlaten. Voor de uitstromers met een wo-master diploma gaat het om maar 3,6% (figuur 6.1c). Ook havisten die een hbo-opleiding voortijdig afbreken en niet in het onderwijs terugkeren, maken minder kans op een baan in loondienst of als zelfstandige na het verlaten van de hogeschool (16,8%). Dit zijn overigens niet veel studenten. Respectievelijk 4,0% van de totale wo-uitstroom, stroomde voortijdig uit met een vwo-vooropleiding en 11,0% van de totale hbo-uitstroom deed dit voortijdig met een havo-vooropleiding. Voortijdige uitvallers uit het ho die wel een beroepsgericht diploma op zak hebben (mbo of hbo), hebben meer kans op een baan in loondienst of werk als zelfstandige. Daarbij verdienen ongediplomeerde uitvallers uit het ho gemiddeld ongeveer evenveel per uur als gediplomeerde werknemers die een niveau 4-opleiding in het mbo hebben afgerond (Inspectie van het Onderwijs, 2023c).

Studenten

Figuur 6.1c De kans op geen werk 1 jaar na uitstroom, in de jaren 2011-2021, naar uitstroomniveau

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2023c), eigen bewerkingen op basis van niet openbare microdata van het CBS

Gelijke kansen

Instroom geen representatieve afspiegeling samenleving • Studenten die het ho instromen vormen geen representatieve afspiegeling van de samenleving. In het ho zijn er relatief veel studenten met ouders die zelf een ho-opleiding hebben gevolgd en studenten met ouders in de hogere-inkomensgroepen. In het hbo heeft in 2021-2022 32,9% van de instromende studenten ouders met een inkomen behorende bij de 20% hoogste inkomens. In het wo is dit 49,5%. In het hbo heeft 48,5% van de studenten ten minste één ouder die hoger onderwijs heeft genoten. In het wo geldt dit voor 74% van de studenten. Voor de Nederlandse bevolking tussen de 15 en 75 jaar oud geldt dat in 2021 34% een opleiding in het hoger onderwijs heeft gevolgd (CBS, 2022b). Dat groepen ongelijk vertegenwoordigd zijn, komt deels door de verschillende overgangen in het gehele onderwijssysteem, waarbij kinderen van ouders met minimaal een hbo-diploma en ouders met een hoog inkomen vaker de afslag naar een ‘hoger’ onderwijsniveau nemen (Inspectie van het Onderwijs, 2017; 2019a; 2020). Eenmaal aan de poort van het hoger onderwijs beland, is de verdeling niet meer representatief. Deze ongelijke verdeling van potentiële instromers is onderdeel van de discussie over de opdracht die het ho al dan niet zou hebben, om in bepaalde beroepen tot een representatieve samenstelling te komen. In hoeverre moet het ho gelijke kansen bieden aan de poort, of actiever inzetten op het bereiken van een diverse studentenpopulatie via gerichte voorlichting of corrigerende selectie?

In ho neemt ongelijkheid nauwelijks toe, maar ook niet af • De opleiding van ouders en hun inkomen is – eenmaal in het ho en anders dan in het mbo (zie ook hoofdstuk 5) – niet sterk bepalend voor de studievoortgang van studenten. Na 5 jaar in de opleiding zijn de verschillen vanaf de start niet verder toegenomen of afgenomen. Ook hebben vergelijkbare percentages studenten na de nominale duur + 1 jaar een diploma behaald. De verhouding tussen eerste- en tweedegeneratiestudenten en studenten uit verschillende inkomensgroepen verschuiven niet of nauwelijks vergeleken met de verschuivingen die al voor het hoger onderwijs zijn opgetreden. Uitgezonderd specifieke opleidingen in het ho waar wel verschillen tussen deze groepen waar te nemen zijn (Inspectie van het Onderwijs, 2019b). In hbo- en wo-fixusopleidingen, kleinschalig intensieve opleidingen en hbo-opleidingen met aanvullende eisen zijn tweedegeneratiestudenten en studenten uit de hogere-inkomensgroepen oververtegenwoordigd.

 Studenten

Zelfselectie verschilt tussen studenten • Het aandeel opleidingen dat selecteert neemt toe. Zowel in het hbo als in het wo wordt in het studiejaar 2022-2023 door zo'n 17% van de voltijd bacheloropleidingen geselecteerd (DUO, 2022; Studiekeuze123, 2022a). Bijna een vijfde van de opleidingen is dus niet direct toegankelijk met een mbo-, havo- of vwo-diploma. Voor sommige aspirant-studenten is selectie – en met name de wijze waarop deze wordt georganiseerd – een reden om voor een alternatieve opleiding te kiezen (Inspectie van het Onderwijs, 2022b).

Opleidingen hebben blinde vlekken voor de risico's van hun selectieprocedures • Opleidingen kiezen hun selectiecriteria en -instrumenten verschillend en onderbouwen dit ook verschillend, vaak vanuit dezelfde intenties (Inspectie van het Onderwijs, 2023a). Het ontbreekt aan consensus tussen opleidingen over welke criteria voorspellend zijn en welke instrumenten het beste en eerlijkste meten. Het borgen van kansengelijkheid in de verschillende selectieprocedures is op onderdelen punt van aandacht bij opleidingen, maar wordt niet meegenomen in ieder aspect van de selectieprocedure. Opleidingen voelen zich daarin soms handelingsverlegen of zien het niet als hun probleem. De inspectie ziet deze verschillen in opvattingen en onderbouwing van selectieprocedures als een risico voor de toegankelijkheid van het hoger onderwijs. We roepen op tot een systematische en volledige onderbouwing van selectieprocedures, waarbij niet alleen de relatie tussen selectieprocedure en de gewenste populatie wordt onderbouwd, maar waar ook potentiële risico's voor kansengelijkheid meewegen in de onderbouwing. Daarnaast vraagt de inspectie aan de minister om de rol van hogescholen en universiteiten te verduidelijken, waar het gaat om de toegang tot het onderwijs.

Een deel van de studenten ervaart stagediscriminatie • De inspectie heeft studenten die stage (hebben) (ge)lopen gevraagd naar hun ervaringen bij het zoeken naar een stage en het lopen van een stage (zie paragraaf 6.2). Daarbij vroegen we ook naar hun eventuele ervaringen met stagediscriminatie. Ongeveer 8% (86 studenten) van de studenten die een stage lopen en/of hebben gelopen, heeft of denkt te maken te hebben gehad met discriminatie bij het zoeken naar een stage tijdens hun studie. Dit geldt voor ongeveer 6% (74 studenten) van de studenten tijdens het lopen van een stage. Meer dan de helft van de studenten die discriminatie (denken te) hebben ervaren bij het zoeken van een stage, nam dit waar doordat zij niet werden uitgenodigd voor een gesprek, maar wel gekwalificeerd waren. Bijna de helft van de studenten die discriminatie (denken te) hebben ervaren tijdens de stage, merkte dit doordat zij minder werden betrokken in collegiale activiteiten door de stageorganisatie (48%). De studenten die discriminatie (denken te) hebben ervaren is gevraagd om welke reden(en) zij denken te zijn gediscrimineerd. Bij het zoeken van een stage zijn de 3 meest genoemde redenen: etniciteit, nationaliteit en huidskleur. De meest genoemde reden tijdens het lopen van een stage is leeftijd (Inspectie van het Onderwijs, 2023h).

Stagediscriminatie heeft gevolgen voor studieloopbaan • Meer dan een derde van de studenten die (denken) te maken hebben gehad met discriminatie bij het zoeken naar een stage, zocht vervolgens naar een alternatief voor de stage (al dan niet met hulp van de opleiding). Andere genoemde gevolgen voor de studieloopbaan zijn studievertraging en het op zoek gaan naar een stage in de eigen omgeving bij vertrouwde bedrijven/organisaties (al dan niet met hulp van de opleiding). Slechts een klein aantal studenten gaf aan dat er geen gevolgen waren voor de studieloopbaan. Voor meer dan de helft van de studenten die (denken) te maken hebben gehad met discriminatie tijdens hun stage, had dit geen gevolgen voor hun studieloopbaan in het ho. Indien discriminatie tijdens de stage wel gevolgen had op de studieloopbaan, gaf bijna een kwart van de bevraagde studenten aan dat zij studievertraging hebben opgelopen. Meer dan de helft van de studenten die (denken) te maken hebben gehad met discriminatie bij het zoeken naar een stage, denkt minder kans te maken op het vinden van een baan na afronden van de opleiding. Meer dan de helft van de studenten die (denken) te maken hebben gehad met discriminatie tijdens hun stage, is daardoor minder gemotiveerd voor hun stage (Inspectie van het Onderwijs, 2023h).

Bespreken stagediscriminatie vooral met familie, vrienden of met een medestudent • Indien de studenten actie ondernamen naar aanleiding van de ervaren discriminatie bij het zoeken naar een stage of tijdens de stage, dan bespraken zij dit met name met familie of vrienden of met een medestudent. Meer dan een derde van de bevroagde studenten die (denken) te maken hebben gehad met discriminatie bij het zoeken naar een stage deed niets/ondernam geen actie. Dit geldt voor bijna een kwart van de studenten die (denken) te maken hebben gehad met discriminatie tijdens hun stage. Een klein deel van de studenten heeft de ervaren discriminatie bij het zoeken naar een stage aangekaart bij de instelling (bijvoorbeeld een stagebegeleider of vertrouwenspersoon). Minder dan een derde van de studenten besprak de ervaren discriminatie tijdens de stage met hun stagebegeleider (Inspectie van het Onderwijs, 2023h).

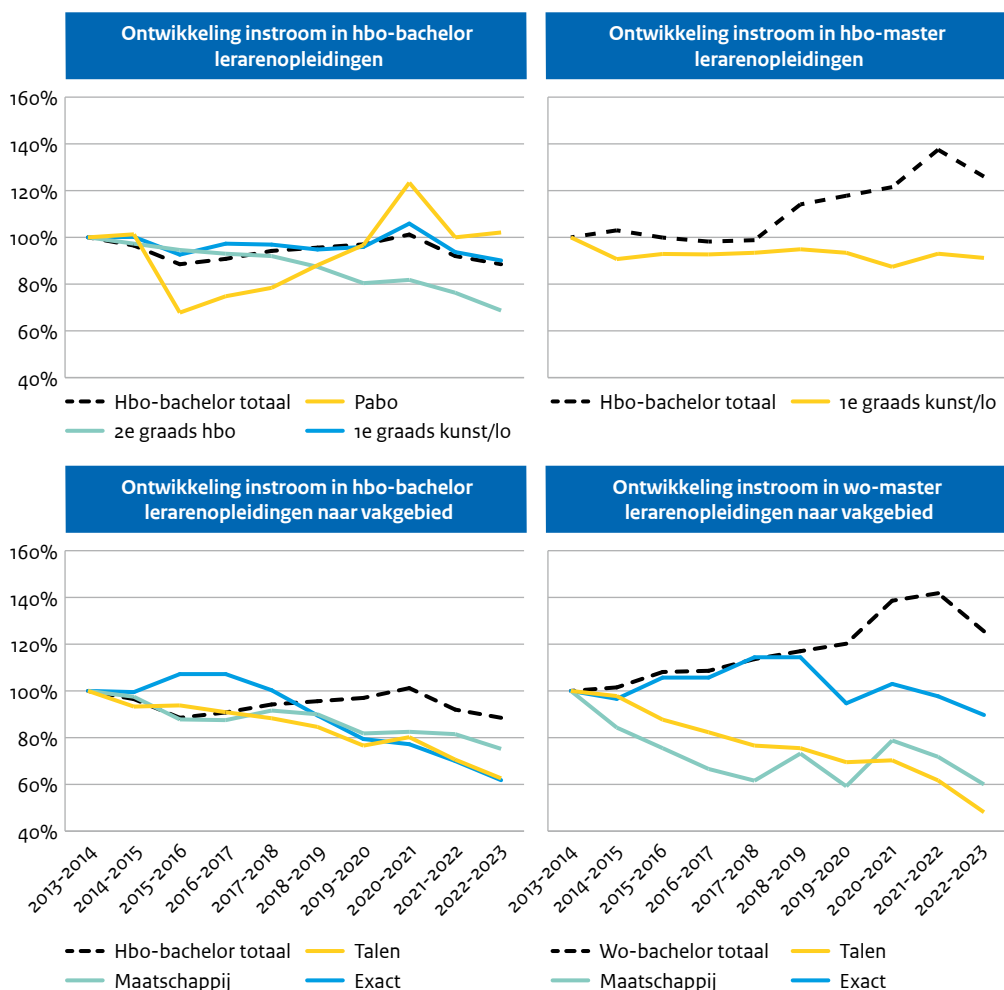
Instellingen zetten zich in om stagediscriminatie tegen te gaan • In de zomer van 2022 is het Manifest tegen stagediscriminatie in het hoger onderwijs getekend. Via dit manifest geven de betrokken partijen het statement af dat zij hun verantwoordelijkheid nemen voor een concrete aanpak tegen stagediscriminatie en stellen zich als doel om meer samen te werken aan het tegengaan van stagediscriminatie (cf. VH et al., 2022). De bovengenoemde onderzoeksresultaten onderstrepen het belang van de implementatie van dit manifest.

Studenten aan de lerarenopleiding

Instroom in lerarenopleidingen neemt af • Op de pabo na, laten bijna alle lerarenopleidingen al jaren een afname van hun instroom zien, zowel in absolute aantallen als in een groeipercantage ten opzichte van een benchmarkjaar (figuur 6.1d). De afname van de instroom in de tweedegraads lerarenopleidingen is vooral zichtbaar in de talensector en in de sector exacte vakken. Bij de universitaire lerarenopleidingen (ulo) daalt vooral de instroom in de talensector en de gammasector. Bij de hbo-eerstegraadslerarenopleidingen zijn er geen duidelijke trends (Inspectie van het Onderwijs, 2023e). De constante afname van de instroom in de talensector en de sector exacte vakken is een zorgwekkende ontwikkeling, gezien het lerarentekort. Het tekort aan docenten Nederlands en Engels en docenten wiskunde/rekenen is het grootst (De Wilde et al., 2022).

Voortijdige uitstroom uit hbo-lerarenopleidingen groter dan gemiddeld • Onder studenten die direct in een tweedegraads- of een universitaire lerarenopleiding instromen, is de uitval groter dan gemiddeld in het hoger onderwijs (Inspectie van het Onderwijs, 2023e). Ook zijn er naar verhouding meer studenten dan gemiddeld in het hbo, die vanuit een hbo-tweedegraadslerarenopleiding en vanuit de pabo na een jaar kiezen voor een opleiding in een andere sector. De pabo's en tweedegraadslerarenopleidingen raken daarmee veel studenten kwijt gedurende het eerste jaar. Onder de studenten die indirect instromen in de pabo, dus als zij-instromer of na verandering van opleiding, is de uitval en sectorswitch zelfs nog groter. Juist bij pabo's stromen veel studenten indirect in, vergeleken met het totale hbo. Ter illustratie: van de 8.112 in 2021-2022 gestarte pabo-studenten zijn er na 1 jaar opleiding 1.485 uitgevallen en daarnaast nog 850 een opleiding in een andere sector gaan volgen. Nog 5.777 pabo-studenten beginnen aan het tweede jaar van een opleiding in de sector onderwijs. Dat is 71,2% van de startende groep. Van de startende studenten aan tweedegraadslerarenopleidingen in de talensector vervolgt 64,4% na een jaar de opleiding binnen de sector onderwijs. In andere sectoren dan het onderwijs vervolgt 75,4% na een jaar de opleiding binnen de eigen sector.

Studenten

Figuur 6.1d Ontwikkeling van de instroom in voltijd en deeltijd hbo-lerarenopleidingen en universitaire lerarenopleidingen, geïndiceerd ten opzichte van 2013-2014

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2023e)

Aantal wo-gediplomeerde leraren neemt af • Het aantal jaarlijks behaalde pabo-diploma's schommelt de laatste 7 jaar rond de 3.600. Het aantal diploma's dat daarvan in deeltijd is behaald, neemt toe. Het aantal diploma's dat aan de tweedegraadslerarenopleidingen is behaald, is met 2.857 in 2021-2022 fors lager dan in het jaar daarvoor (3.432; een afname van 16,8%). Met name het aantal diploma's van de tweedegraadslerarenopleidingen in de talensector en de gammasector is afgenomen, ook vergeleken met de jaren voor corona. Bij de ulo is de grootste afname. Het aantal diploma's dat jaarlijks wordt behaald neemt al 6 jaar op een rij af, met uitzondering van een eenmalige opleving in 2020-2021. Deze afname volgt gelijke tred met de afname in de instroom in de ulo en bevestigt daarmee het zorgwekkende beeld rond het lerarentekort.

Aansluiting lerarenopleidingen op de arbeidsmarkt steeds beter • Met eenmaal een diploma op zak is het merendeel van de studenten van een lerarenopleiding snel aan het werk (zie ook hoofdstuk 1). 90% van de pabo-afgestudeerden uit 2020 had na één jaar een baan in het onderwijs. In 2015 was dit nog 76%. Van de in 2021 gediplomeerde studenten van een tweedegraadslerarenopleiding had 74% na een jaar een baan in het onderwijs. Dit geldt voor 77% van de afgestudeerden van de universitaire lerarenopleidingen. Ook deze 2 groepen laten de laatste 4 jaar een stijging zien (De Vos, et al., 2022). Ondanks dat nu meer afgestudeerden van de lerarenopleidingen direct in het onderwijs aan de slag gaan, gaat nog steeds een groot aantal niet direct of helemaal niet als leraar aan het werk.

Studenten aan niet-bekostigde instellingen

Veel diplomastudenten aan niet-bekostigde instellingen • In het kalenderjaar 2021 waren iets minder dan 58.000 studenten ingeschreven aan een niet-bekostigde instelling (nbi) (tabel 6.1a). De meesten stonden ingeschreven als diplomastudent (86,1%). Dat betekent dat ze een volledige geaccrediteerde opleiding volgen en de intentie hebben om een diploma te behalen. De meeste diplomastudenten aan een nbi studeren aan een hbo-opleiding: in 2021 betrof dit 41.794 studenten. In het wo ging het om 7.952 diplomastudenten. Nog maar 6,3% van de studenten aan een niet-bekostigde hogeschool stond in 2021 ingeschreven bij een traject vraagfinanciering. Hier kunnen studenten met vouchers modules van geaccrediteerde opleidingen volgen en stapelen tot een diploma. Dit is een verdere afname ten opzichte van 2020 en 2019, vanwege het stopzetten van het experiment vraagfinanciering. In 2021 volgde 8,5% van de studenten aan niet-bekostigde instellingen een of meer modules zonder meteen de bedoeling te hebben een geaccrediteerde opleiding met een diploma af te ronden (Inspectie van het Onderwijs, 2023e).

Tabel 6.1a Aantal studenten aan niet-bekostigde instellingen, naar type inschrijving in 2019, 2020 en 2021

	Modulaire student	Diplomastudent	Vraagfinanciering	Totaal
2019	3.333	48.450	5.806	57.589
2020	4.150	49.574	4.439	58.163
2021	4.918	49.746	3.133	57.797

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2023e)

Sector economie het grootst • De meeste nbi-studenten volgden een opleiding in deeltijd. De meeste hbo-diplomastudenten zijn ingeschreven in de sector economie en in de sector gedrag en maatschappij (tabel 6.1b). Maar ook in de sectoren techniek, onderwijs en zorg staan veel studenten ingeschreven. In het wo staan de meeste diplomastudenten ingeschreven in de sector economie, maar ook daar zien we veel inschrijvingen in de sector gezondheidszorg bij de voltijd masteropleidingen (Inspectie van het Onderwijs, 2023e).

Tabel 6.1b Aantal diplomastudenten aan niet-bekostigde instellingen naar sector in 2021

	Sector-overstijgend	Onderwijs	Natuur	Techniek	Gezondheidszorg	Economie	Recht	Gedrag en maatschappij	Taal en cultuur	Totaal
Hbo	8	1.677	-	3.103	6.272	19.062	2.086	6.899	2.687	41.794
Wo	240	3	225	597	802	5.814	271	-	-	7.952

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2023e)

6.2 Het onderwijs

Studentenvragenlijst • De inspectie heeft in het voorjaar van 2022 een vragenlijst verstuurd naar 16.496 hbo- en wo-studenten van zowel bekostigde als niet-bekostigde instellingen. De vragenlijst is door ruim 15% van de studenten beantwoord: door 1.742 studenten van bekostigde en 806 studenten van niet-bekostigde instellingen. Na weging op een aantal kenmerken is de steekproef representatief voor de doelpopulatie. De vragenlijst richtte zich op een aantal onderwerpen: basisvaardigheden, stages, stagediscriminatie (zie paragraaf 6.1), klachten, feedback en de mate waarin de student zich vrij kan uiten. Op meerdere plaatsen in dit hoofdstuk wordt naar dit onderzoek verwezen. Voor meer informatie, zie Inspectie van het Onderwijs (2023h).

Stages

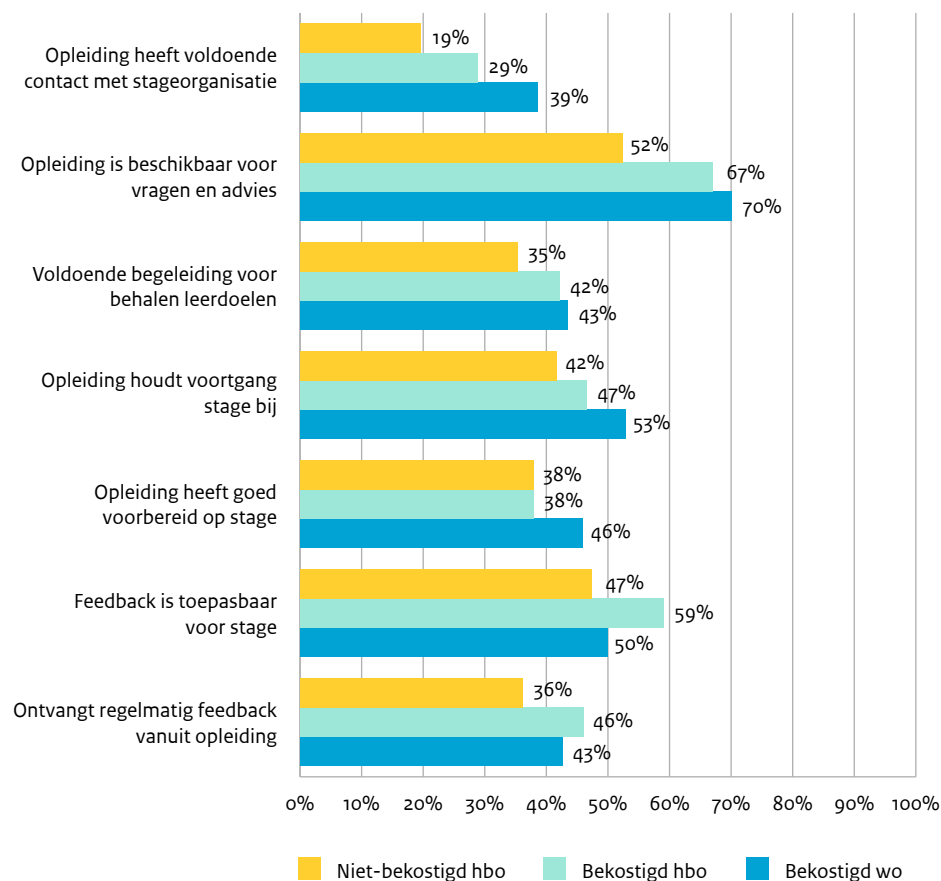
Veel studenten lopen stage • Meer dan de helft van de studenten (56%) liep in 2022 stage en/of heeft eerder tijdens hun ho-loopbaan stage gelopen. Driekwart van de studenten (75%) - studenten die stage (hebben)(ge)lopen en studenten die (nog) geen stage hebben gelopen - moet in de opleiding verplicht stage lopen. Meer dan de helft van de studenten (52%) die stage lopen en/of hebben gelopen, karakteriseert de meest recente stage als een andere stage dan een afstudeerstage (bijvoorbeeld een snuffelstage, onderzoekstage of meeloopstage). De meeste studenten die stage lopen en/of hebben gelopen (83%), geven aan dat zij zelf hun meest recente stageplaats moesten regelen. Studenten die stage lopen en/of hebben gelopen kunnen gemiddeld 25 studiepunten behalen voor hun meest recente stage. Gemiddeld duurt de stage 23 weken (Inspectie van het Onderwijs, 2023h).

Veel studenten kost het moeite om zelfstandig stageplaats te bemachtigen • Van de studenten die stage lopen en/of stage hebben gelopen en die zelf een stageplaats moesten regelen, geeft 36% aan dat het hun (zeer) veel moeite kostte om de meest recente stageplaats te bemachtigen (Inspectie van het Onderwijs, 2023h). Mogelijk speelden de coronamaatregelen hierbij soms een rol. Meer dan een kwart van de studenten (27%) gaf aan dat het hen (zeer) weinig moeite kostte. Studenten die zelf hun stageplaats moesten regelen en aangaven dat het hun (zeer) veel moeite kostte om de meest recente stageplaats te vinden, is gevraagd naar de redenen hiervan. De 3 redenen die door bekostigde en niet-bekostigde hbo-studenten het meest worden genoemd zijn: onvoldoende stageplaatsen (respectievelijk 47 en 52%), onvoldoende hulp of begeleiding vanuit de hogeschool (respectievelijk 48 en 50%) en regelmatig worden afgewezen door stageorganisaties (respectievelijk 38 en 32%). Voor de bevraagde wo-studenten zijn de 3 meest genoemde redenen: selectief zijn in de stageplaats (51%), onvoldoende stageplaatsen (48%) en onvoldoende hulp of begeleiding vanuit de universiteit (38%). Bijna een kwart van de studenten (24%) die zelf een stageplaats moesten zoeken en aangaven dat het hun (zeer) veel moeite kostte om de meest recente stageplaats te vinden, zei studievertraging op te lopen: gemiddeld 6,2 maanden. Het is van belang dat instellingen investeren in de begeleiding van hun studenten bij het vinden van een stage. In het hbo worden de NP-Onderwijsmiddelen al ingezet voor het begeleiden en coachen van studenten bij het zoeken van een stage (OCW, 2022a).

Tevredenheid studenten begeleiding vanuit stageorganisatie en opleiding • Gevraagd naar hun tevredenheid over de kwaliteit van de stagebegeleiding vanuit hun stageorganisatie gedurende de meest recente stage, gaven de studenten gemiddeld een 7,3 als cijfer. De begeleiding vanuit de stageorganisatie krijgt van 15% van de studenten een onvoldoende (5 of lager). De studenten gaven de kwaliteit van de stagebegeleiding vanuit hun opleiding gemiddeld een 6,1. De begeleiding vanuit de opleiding krijgt van 31% van de studenten een onvoldoende (5 of lager) (Inspectie van het Onderwijs, 2023h).

Onvoldoende voorbereiding op de stage en onvoldoende begeleiding • Minder dan 2 op de 5 hbo-studenten (38%) zijn het er (zeer) mee eens dat de opleiding hen goed heeft voorbereid op de meest recente stage (figuur 6.2a). Dit geldt voor bijna de helft van de wo-studenten (46%). Ongeveer een derde van de bevraagde studenten in het hbo vindt dat de opleiding hen niet goed heeft voorbereid op de stage. Dit geldt voor meer dan een kwart van de wo-studenten. 2 op de 5 studenten zijn het er (zeer) mee eens dat ze voldoende begeleid werden door de opleiding, zodat ze de leerdoelen in de stageperiode konden behalen. 3 op de 10 studenten vinden niet dat ze hierbij voldoende werden begeleid (Inspectie van het Onderwijs, 2023h). Deze kritische geluiden van studenten over de voorbereiding en begeleiding van de stages maken het aannemelijk dat verbetering mogelijk is. De inspectie roept instellingen op om hun stages goed te evalueren en de resultaten met opleidingscommissies te bespreken.

Figuur 6.2a Percentage studenten dat het (zeer) eens is met stellingen over de begeleiding vanuit de opleiding (n niet-bekostigd hbo = 354, n bekostigd hbo = 626, n bekostigd wo = 230)*

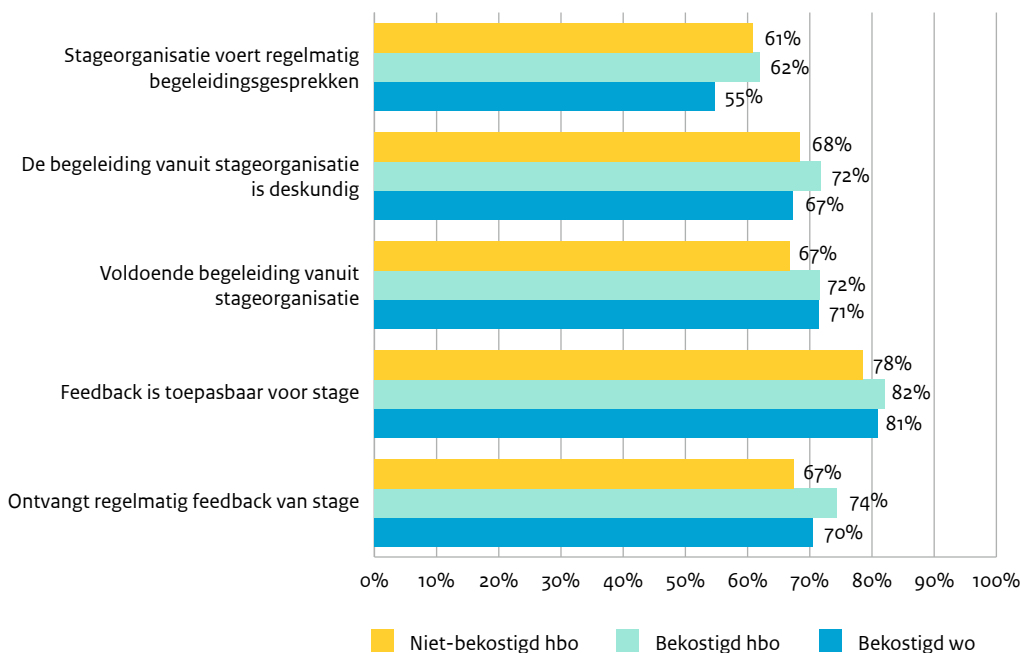

* alleen studenten die stage (hebben) (ge)lopen en aangaven begeleiding te krijgen vanuit de opleiding

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2023h)

Studenten tevreden over begeleiding vanuit de stageorganisatie • De meerderheid van de studenten kon de feedback die zij ontvingen van hun stageorganisatie toepassen in de stage en kreeg met regelmaat feedback van hun stageorganisatie. Ook kregen de bevroagde studenten voldoende en deskundige begeleiding van hun stageorganisatie. Het onderdeel van de begeleiding waar stagebedrijven wellicht nog iets meer op kunnen inzetten, is het regelmatig voeren van begeleidingsgesprekken (figuur 6.2b) (Inspectie van het Onderwijs, 2023h).

Figuur 6.2b Percentage studenten dat het (zeer) eens is met stellingen over de begeleiding vanuit de stageorganisatie (n niet-bekostigd hbo=382, n bekostigd hbo=642, n bekostigd wo=258)

* alleen studenten die stage (hebben) (ge)lopen en aangaven begeleiding te krijgen vanuit de stageorganisatie

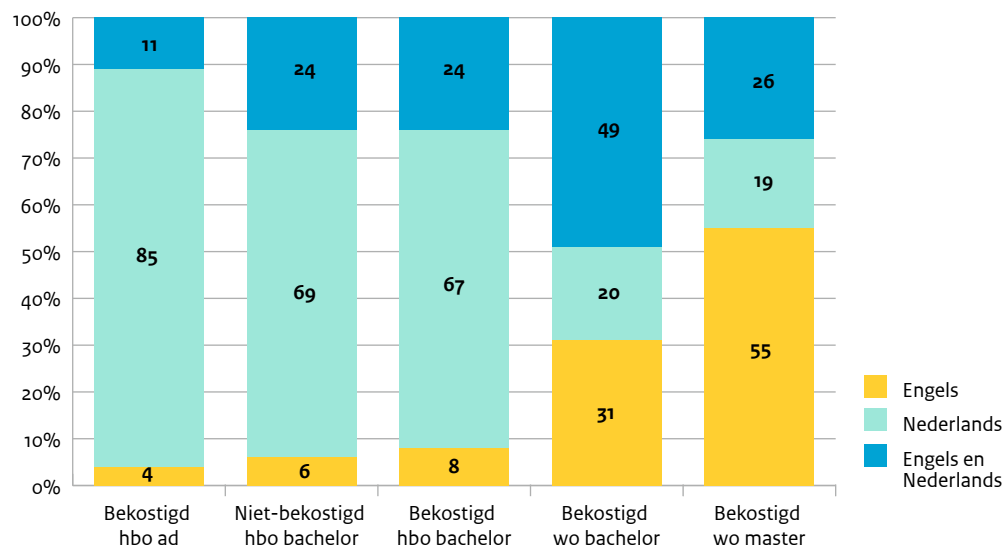
Bron: Inspectie van het Onderwijs (2023h)

Nederlandse en Engelse taalvaardigheid

Aandacht basisvaardigheden in het ho • Ook in het hoger onderwijs is het belangrijk om zicht te krijgen op de uitdrukkingsvaardigheid in het Nederlands (artikel 1.3 lid 5 Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW)). In deze paragraaf focussen we op een onderdeel daarvan: de Nederlandse schrijfvaardigheid van studenten. Het is niet duidelijk op welk taalniveau studenten hun studie in- of uitstromen. Een deel van de studenten blijkt moeilijkheden te ondervinden om te voldoen aan het niveau dat verondersteld wordt in het ho, vooral op gebied van schrijven (Jansen et al., 2022). Vanwege het gebrek aan informatie over de beheersing van referentieniveaus (zie ook hoofdstuk 1) door ho-studenten, hebben we studenten gevraagd (zie kader 'studentenvragenlijst') zelf een inschatting te maken van hun schrijfvaardigheid. Dit aan de hand van het referentiekader 'schrijven', niveau 3F (havo) en 4F (vwo) (Doorlopende leerlijnen Taal en Rekenen).

Veel Engelstalig onderwijs • Voor wat betreft de Nederlandse schriftelijke taalvaardigheid van studenten maken we onderscheid tussen Nederlandse studenten aan Nederlandstalige opleidingen, aan Engelstalige opleidingen en aan opleidingen die beide talen gebruiken. Studenten geven aan dat vooral opleidingen in het wo vaak (deels) in het Engels worden aangeboden (figuur 6.2c).

Figuur 6.2c Percentage studenten die opleidingen volgen geheel in het Engels, geheel in het Nederlands en gedeeltelijk in het Engels en het Nederlands naar opleidingstype

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2023h)

Studenten schatten Nederlandse schrijfvaardigheid hoog in • Studenten schatten hun eigen Nederlandse schrijfvaardigheid hoog in: 60% geeft aan de schriftelijke vaardigheden goed te beheersen, en nog eens 34% geeft aan de vaardigheden enigszins te beheersen. De meeste studenten zeggen structuur aan te kunnen brengen in een tekst, meerdere bronnen te kunnen verwerken en ideeën met elkaar in verband te kunnen brengen; 3% geeft aan dit niet te kunnen. Studenten hebben het vaakst moeite met het samenvatten van een lange, complexe tekst: 15% zegt dit niet te kunnen. Ook is 12% van de studenten niet goed in het toepassen van correcte spelling en grammatica. Dat studenten hun eigen schrijfvaardigheid hoog inschatten, hoeft niet te betekenen dat die vaardigheid ook daadwerkelijk zo hoog is. Volgens Warps et al. (2021) ervaren studenten geen problemen met betrekking tot taalvaardigheid in de overgang van vo naar ho, maar opleiders in ho-opleidingen vinden juist dat Nederlandse taalvaardigheid het belangrijkste verbeterpunt is.

Studenten maken weinig gebruik van extra ondersteuning • In bestuursgesprekken zeggen instellingen ondersteuning te bieden voor Nederlandse taalvaardigheid, zowel binnen als buiten het curriculum. Opleidingen bieden bijvoorbeeld extra oefening aan studenten die moeite hebben met het niveau dat wordt gevraagd in het ho. Dat contrasteert met 27% van de studenten dat aangeeft geen aanbod te hebben gekregen. Een van de mogelijke verklaringen kan zijn dat het alleen wordt aangeboden aan degenen die er moeite mee hebben. 10% van de studenten geeft aan gebruik te maken van extra aanbod binnen de opleiding. Van de studenten die het afgelopen jaar een schrijfopdracht in het Nederlands hebben gemaakt, geeft 58% aan dat zij gebruik maken van hun eigen netwerk (vrienden, familie) om hun Nederlandse schrijfvaardigheid te verbeteren (Inspectie van het Onderwijs, 2023h).

Feedback op schrijfopdrachten van groot belang • De meeste studenten (73%) zeggen feedback te krijgen bij schrijfopdrachten op minimaal 1 van de vaardigheden uit het referentiekader 'schrijven'. Ook geven studenten aan dat aspecten als argumentatie, schrijfstijl en spelling en grammatica meewegen in de eindbeoordeling van hun schrijfopdrachten (zowel in het Nederlands als in Engels). Het is positief dat op veel opleidingen schrijfopdrachten worden aangeboden, waarbij studenten feedback ontvangen. Eveneens positief is dat veel studenten aangeven dat schrijfopdrachten ook beoordeeld worden op taalvaardigheid. Indien studenten geen feedback krijgen op hun (Nederlandse of Engelse) schrijfopdrachten, zegt een groot deel niet voldoende mogelijkheid te krijgen om hun schriftelijke taalvaardigheid te verbeteren (Inspectie van het Onderwijs, 2023h). Dit onderstreept het

belang van feedback op schrijfp opdrachten: indien dit niet gebeurt, ervaart een deel van de studenten dat zij onvoldoende mogelijkheden krijgen om hun schrijfvaardigheden te verbeteren.

Weinig oefening Nederlandse schrijfvaardigheid aan Engelstalige opleidingen • Van de ho-studenten die een Nederlandstalige opleiding volgen, geeft 96% aan minimaal 1 Nederlandse schrijfp opdracht in het afgelopen studiejaar te hebben gemaakt. In de deels Engels en deels Nederlandse opleidingen, geeft 88% dit aan. Van de Nederlandse studenten die aangeven een Engelstalige opleiding te volgen, heeft 11% het afgelopen jaar een schrijfp opdracht in het Nederlands gemaakt. Dit terwijl 58% van de studenten in een Engelstalige opleiding die stage hebben gelopen aangeeft dat Nederlandse schrijfvaardigheid van belang was voor de gelopen stage. Deze studenten krijgen dus weinig mogelijkheid om hun Nederlandse schrijfvaardigheid te oefenen tijdens de opleiding, maar hebben deze vaardigheid wel nodig tijdens hun stage en daarmee mogelijk ook bij hun toekomstige beroep.

Verduidelijking eisen Nederlandse taalvaardigheid nodig • De hoeveelheid Engelstalige opleidingen, in combinatie met de beperkte ontwikkeling van de Nederlandse schrijfvaardigheid in die opleidingen, baart ons zorgen. Veel studenten die een deels Engelstalige opleiding volgen, zullen toch de Nederlandse arbeidsmarkt betreden en geven aan dat Nederlandse schrijfvaardigheid van belang is voor hun stage. We roepen instellingen op om werk te maken van het bevorderen van hun Nederlandse taalvaardigheid. Tevens benadrukken we de noodzaak van een helder juridisch kader voor de verplichting van instellingen om de Nederlandse taalvaardigheid te onderhouden en/of verder te ontwikkelen. Daarvoor is een wijziging nodig van de WHW.

Sociale veiligheid

Grote meerderheid studenten voelt zich veilig om zichzelf te zijn • Uit de Nationale Studenten Enquête blijkt dat ongeveer 85% van de studenten zich veilig voelt om zichzelf te zijn. Ongeveer 4% geeft aan zich niet veilig te voelen. Studenten uit de sector taal en cultuur in het bekostigd hbo, reageren het meest kritisch op de vraag of ze zich veilig voelen om zichzelf te zijn op hun instelling: 6% geeft aan zich niet veilig te voelen. Ook het kunst- en modeonderwijs valt onder deze sector (Studiekeuze 123, 2022b).

Veelal positieve interactie • De meerderheid van de studenten (70 à 80%) vindt dat docenten respectvol op hen reageren, en ook dat studenten respectvol naar elkaar reageren. Toch heeft ongeveer 20% van de studenten ervaren dat een enkele docent zich naar sommige studenten denigrerend uit (Inspectie van het Onderwijs, 2023h). Studenten noemden in een groepsdiscussie met de inspectie voorbeelden van negatieve opmerkingen over gender. Ook werd een bepaalde docent genoemd die meermaals onpedagogisch optrad, bijvoorbeeld door de aandacht te vestigen op een student die moeite heeft met een bepaald onderdeel. Het is aan het management om waar nodig een docent professionalisering aan te bieden of mogelijk corrigerend op te treden. Ook studenten reageren soms weinig respectvol naar elkaar. Als zich dit voordoet, is het de taak van de docent om de studenten hierop aan te spreken en een veilig onderwijsklimaat te scheppen, waar nodig met ondersteuning van het management. De inspectie beveelt instellingen aan om, voor zover dat nog niet gebeurt, hier intern het gesprek over te organiseren.

Deel studenten voelt zich niet vrij vragen te stellen of mening te uiten • Ongeveer 14% van de studenten voelt zich niet vrij om een afwijkende mening te uiten over maatschappelijke problemen of ethische kwesties, in situaties waarin zij een andere mening zou hebben dan de docent of de meerderheid van de studenten (tabel 6.2a). Ongeveer 6% van de studenten voelt zich niet vrij om vragen te stellen als ze de uitleg niet goed begrijpen (Inspectie van het Onderwijs, 2023h). Vergelijkbare cijfers komen uit de Nationale Studenten Enquête (Studiekeuze 123, 2022b): ruim driekwart van de studenten vond dat docenten ervoor zorgen dat het prettig is om vragen te stellen. 5% vond van niet. In de sectoren hbo techniek (7%) en hbo recht (9%) zijn er relatief veel studenten die vinden dat docenten er niet voor zorgen dat het prettig is vragen te stellen.

Tabel 6.2a Percentage ho-studenten dat het (on)eens is met stellingen op het gebied van meningsuiting en vragen stellen

	Eens	Niet eens/ niet oneens	Oneens
Sommige docenten uiten zich tijdens werkgroepen of colleges denigrerend ten opzichte van (enkele) studenten.	20	20	60
In mijn opleiding reageren docenten respectvol op fouten of ogenschijnlijk domme vragen van studenten.	77	16	7
In mijn opleiding reageren <i>docenten</i> respectvol op uiteenlopende opvattingen over maatschappelijke problemen en ethische kwesties van studenten.	76	18	5
In mijn opleiding reageren <i>studenten</i> respectvol op uiteenlopende opvattingen over maatschappelijke problemen en ethische kwesties van medestudenten.	70	22	8
Als ik de stof niet goed begrijp, voel ik me vrij om vragen te stellen tijdens werkgroepen of colleges (eventueel in de pauze, of na afloop)	86	8	6
Ook in situaties waarin ik een andere mening zou hebben dan mijn docent of de meerderheid van de studenten, zou ik me vrij voelen om mijn mening te geven over maatschappelijke problemen of ethische kwesties	66	20	14

Bron: *Inspectie van het Onderwijs (2023h)*

Aandacht nodig voor implementeren en evalueren beleid • Naar aanleiding van signalen over sociale onveiligheid deed de inspectie onderzoek naar de sturing op een sociaal veilig onderwijsklimaat bij hogescholen met kunst- en mode-opleidingen (Inspectie van het Onderwijs, 2023b). Alle hogescholen met een kunst- en/of modeopleiding hebben beleid op het gebied van sociale veiligheid van studenten. Ze verschillen in de mate van ontwikkeling van dat beleid. Een deel van de hogescholen zit nog in een opstartende fase binnen de beleidskring: ze hebben beleid geformuleerd en maatregelen vastgesteld en uitgevoerd die zijn gericht op het bevorderen van sociale veiligheid, maar de aandacht voor het stellen van concrete, meetbare doelen en het controleren, evalueren en bijsturen van het beleid is nog in ontwikkeling. Door niet te controleren of maatregelen overal worden uitgevoerd, hoe ze worden uitgevoerd en welk effect maatregelen hebben, kunnen maatregelen die als effectief zijn bedoeld, hun doel missen: de verandering van gedrag en cultuur. Zo kan het voorkomen dat sommige docenten en studenten zich niet realiseren wat gewenst en ongewenst gedrag is als de gedragscode er wel is, maar niet voldoende actief wordt gecommuniceerd. En is het inrichten van een meldstructuur zinloos als blijkt dat studenten niet weten of en waar ze zich kunnen melden. De inspectie roept besturen op meer aandacht te hebben voor implementatie, onder meer door het gesprek over sociale veiligheid tussen studenten en docenten te bevorderen. Evaluatie en daarna zo nodig aangepast beleid is nodig voor een sociaal veilige onderwijsomgeving.

Divers beeld maatregelen rond sociale veiligheid bij de nbi's • Rechtspersonen voor hoger onderwijs (rpho) is gevraagd in hun verslag van werkzaamheden aandacht te besteden aan sociale veiligheid van studenten en medewerkers. De 62 rpho's hebben dat in verschillende mate gedaan. In bijna 40% van de ontvangen verslagen geven rpho's expliciet aan dat leren begint met het creëren van een veilige omgeving. Sommige instellingen beschrijven allerlei maatregelen om het risico op grensoverschrijdend zo klein mogelijk te maken, zoals het opstellen van omgangsregels of het bespreken van het onderwerp sociale veiligheid tijdens de introductie en binnen de lessen. Ze geven aan dat informatie over de klachtenregeling ongewenst gedrag en over de vertrouwenspersoon is opgenomen in het studentenstatuut, de studiegids of de onderwijs- en examenregeling. Soms zien rpho's risico's in de aard van het onderwijs, zoals fysiek contact bij opleidingen in de zorg of wanneer het onderwijs in een campusomgeving wordt aangeboden waarbij onderwijs en samenleven in elkaar overlopen.

Verschil van opvatting over kleinschaligheid • Sommige rpho's besteden in het verslag van werkzaamheden (bijna) geen aandacht aan sociale veiligheid. Enkele verwijzen hierbij naar hun kleinschaligheid: zij veronderstellen dat het risico op grensoverschrijdend gedrag daardoor minder

speelt. Andere rpho's benoemen het kleinschalige karakter van het onderwijs juist als een risico voor ongewenst gedrag. Dit vanwege de informele sfeer waar iedereen elkaar kent en de lijnen zozegd kort zijn. Ook de KNAW (2022) zag, weliswaar in een andere context, dat kleinschaligheid risico's voor sociale veiligheid meebrengt. De inspectie vraagt de rpho's die vanwege hun kleinschaligheid geen risico's zien op het gebied van sociale veiligheid, dit zorgvuldig te onderzoeken en de werking van procedures rond sociale veiligheid te evalueren. Mogelijk kan de NRTO hierbij een faciliterende rol spelen.

6.3 Sturing op onderwijs

Kwaliteit hoger onderwijs goed en stabiel • In 2021 heeft NVAO in totaal 469 reguliere accreditaties van bestaande en nieuwe opleidingen en instellingstoetsen kwaliteitszorg kunnen afhandelen. Een zeer groot deel hiervan heeft digitaal plaatsgevonden. Het gemiddelde aantal positieve beoordelingen is nauwelijks veranderd in vergelijking met de jaren daarvoor; ongeveer 5% van de bestaande opleidingen kreeg een herstelopdracht (NVAO, 2021; NVAO, 2022).

Sommige kwaliteitsissues niet aan de orde tijdens visitaties • Naast het positieve beeld van de kwaliteit uit visitaties en accreditaties, worden door anderen kritische opmerkingen geplaatst over de kwaliteit in het hoger onderwijs. Zo vraagt de inspectie aandacht voor stagebegeleiding en sociale veiligheid in onderwijssituaties (zie paragraaf 6.2). In de media wordt discussie gevoerd over ongewenste effecten van internationalisering en stijgende studentenaantallen op de opleidingskwaliteit. Volgens de NVAO rijst uit de visitatierapporten wat betreft deze onderwerpen niet systematisch een kritisch beeld op; in een accreditatiesysteem met peers komen in visitatierapporten vooral die kwaliteitsissues aan de orde die het panel van deskundigen met de opleiding heeft besproken. De peers bespreken de zelfstudie van de opleiding die ingaat op de standaarden van het onderzoekskader van de NVAO en de issues die de medewerkers en studenten van de opleiding aankaarten als problematisch of juist goed. Aangezien er in visitatierapporten over het algemeen geen aandacht wordt besteed aan stagebegeleiding, sociale veiligheid en negatieve effecten van internationalisering, ervaren de direct betrokkenen van de diverse opleidingen deze issues niet als problematisch voor de kwaliteit van het onderwijs op de opleiding.

Risico van discrepantie in kwaliteitsopvatting • Deze wijze van rapporteren in visitatierapporten is inherent aan ons systeem zoals in Europees verband is afgesproken, maar heeft wel als keerzijde dat niet systematisch wordt gedocumenteerd welke onderwerpen tijdens een visitatie wel of niet ter sprake zijn gekomen. De beschreven basiskwaliteit door peers en de maatschappelijke verwachtingen rond kwaliteit lopen soms uiteen. Het huidige (en mogelijk ook toekomstige) accreditatiestelsel bergt het risico in zich dat er een te grote discrepantie ontstaat tussen de kwaliteitsdefinitie van opleidingen en peers enerzijds en de maatschappelijke verwachtingen rond de kwaliteit van het ho anderzijds. Dat kan op termijn het vertrouwen in de kwaliteit van het hoger onderwijs aantasten.

Verslagen ontwikkelgesprekken vaak niet openbaar • De accreditatiebesluiten en onderliggende visitatierapporten zijn te vinden op de website van de NVAO. Met de invoering van het ontwikkelgesprek in 2018 is de beoordeling van het visitatiepanel gescheiden van het stimulerende gesprek tussen instelling en panel. De WHW verplicht instellingen (art 5.13 lid 6 WHW) om zelf (zonder rol van de NVAO) het verslag van het ontwikkelgesprek binnen een jaar na vaststelling van het accreditatierapport openbaar te maken. Bij een representatieve steekproef van 51 bekostigde en niet-bekostigde opleidingen die in 2020 zijn geaccrediteerd, kon de inspectie een ruim jaar later bij slechts een vijfde van de instellingen het verslag op de website vinden. De moeilijke vindbaarheid staat op z'n minst op gespannen voet met de WHW. De minister heeft niet geëxpliciteerd wat met de publicatie van de verslagen wordt beoogd, wat wel zou kunnen bijdragen aan de motivatie van instellingen. De inspectie roept de instellingen op om hun verslagen permanent en goed vindbaar op hun website te zetten.

Informatie over klachtenprocedures kan beter • Ongeveer 15% van de studenten geeft aan ooit officieel een klacht te hebben ingediend bij de eigen instelling (Inspectie van het Onderwijs, 2023h).

Daarmee bedoelen we een klacht bij een instantie binnen de instelling die de taak heeft om klachten te behandelen: een klachtenloket, een vertrouwenspersoon of een examencommissie.

De meeste klachten van studenten gaan over het onderwijs of de toetsing, bij het niet-bekostigd onderwijs gaat het daarnaast vaak over de informatievoorziening en financiële aangelegenheden. Ongeveer de helft van de studenten vindt achteraf dat de opleiding hen niet duidelijk genoeg had geïnformeerd over hoe een klacht ingediend kan worden. Instellingen moeten een toegankelijk klachtenloket voor studenten hebben. Toegankelijkheid gaat uit van een goede informatievoorziening. Van alle studenten (ongeacht of ze een klacht hebben ingediend of niet), zegt ongeveer 40% niet actief te zijn geïnformeerd over de klachtenprocedure en zelf op zoek te moeten gaan of er informatie over beschikbaar is. Hier is verbetering wenselijk: een klacht is, naast een signaal van een student dat er mogelijk iets in zijn onderwijssituatie mis is, ook een bron van informatie voor instellingen om het onderwijs te kunnen verbeteren.

Meeste studenten tevreden met klachtenbehandeling • De meeste studenten (80%) hebben geen klachten of lossen problemen op zonder een klacht in te dienen. Van de studenten die wel een klacht hebben ingediend, is de meerderheid tevreden over de klachtenbehandeling. Een beperkt deel heeft een negatieve ervaring: ze konden de klacht onvoldoende toelichten (11%), en/of ze kregen geen zorgvuldig beargumenteerde reactie (31%), en/of de klacht is onvoldoende vertrouwelijk behandeld (26%), en/of ze hebben nadelige gevolgen ondervonden van het indienen van de klacht (20%) (Inspectie van het Onderwijs, 2023h). Bij een negatieve ervaring kan het uitmaken of de student wel of niet in het gelijk is gesteld, en hoe met hem is gecommuniceerd.

Verbetersuggesties voor klachtenprocedures • Sommige hogescholen werken samen in het versterken van hun voorzieningen en procedures om met klachten, bezwaren en feedback om te gaan. Zij geven een aantal verbetersuggesties:

- zorgen dat via zoekwoord klacht de 'faciliteit' als eerste resultaat volgt;
- optimaliseren van de vindbaarheid van klachtenregelingen en informatie over de procedures en eventuele klachtencommissies of een ombudsfunctionaris;
- evaluaties van studentervaringen;
- fysieke balies voor studentvragen;
- helder communiceren over onafhankelijke rol examencommissies, CBE en GAC;
- publicatie van interne jurisprudentie;
- aan klachtafhandeling de mogelijkheid tot een onafhankelijk oordeel (commissie of ombudsfunctionaris) toevoegen;
- het delen van uitkomsten van onderzoeken naar (verbetering van) toegankelijkheid en afdoening, vragen en best practices, waarvoor ook een werkgroep is ingericht;
- inzetten van studentenstages voor onderzoeken naar bekendheid, verbetering communicatie.

Ook studenten deden suggesties:

- aan het begin van de opleiding duidelijk communiceren over waar je terecht kunt met eventuele klachten;
- frequent de mogelijkheid om een klacht in te dienen aan de orde stellen, bijvoorbeeld door de Studieloopbaanbegeleider;
- bij de aanvang van de klachtenprocedure duidelijk uitleggen wat er met de klacht gaat gebeuren;
- de drempel om een klacht in te dienen verlagen; bijvoorbeeld door middel van een vast contactpersoon die je via WhatsApp kunt benaderen;
- het invoeren van een centraal punt binnen de instelling waar je fysiek je klacht kunt indienen in plaats van alleen maar schriftelijk;
- duidelijk de mogelijkheid om een klacht in te dienen weergeven op de persoonlijke digitale leeromgeving;
- niet langer docenten deel laten uitmaken van de klachtencommissie om de objectiviteit te waarborgen;
- ervoor zorgen dat er niet langer kosten zijn gebonden aan de klachtenprocedure (hetgeen nu in het niet-bekostigd onderwijs soms wel het geval is).

Betrokkenheid van alle studenten bij inspraak mager • Goed bestuur wordt gevoed in de driehoek bestuur, intern toezicht en medezeggenschap (zie ook hoofdstuk 1 en 5). De WHW schrijft voor het bekostigd onderwijs voor dat studenten medezeggenschap hebben via de opleidingscommissie en via de medezeggenschapsraad. Veel studenten blijken zich echter zeer beperkt betrokken te voelen bij de medezeggenschap; slechts 25% van de studenten weet wat een opleidingscommissie is en slechts 13% weet wat de opleidingscommissie van de eigen opleiding belangrijk vindt voor de kwaliteitsverbetering van het onderwijs (Inspectie van het Onderwijs, 2023h). Daarnaast zijn de opkomstpercentages van studenten bij verkiezingen voor de medezeggenschapsraad vaak laag (Inspectie van het Onderwijs, 2022a) en tonen ze een neerwaartse tendens. Al decennia wordt de medezeggenschap gestimuleerd door maatregelen als betere facilitering, betere informatievoorziening, het versterken van de open cultuur en professionalisering. Dit heeft niet geresulteerd in een toename van de betrokkenheid van de meeste studenten bij de medezeggenschap. Zonder die maatregelen aan de kant te willen zetten, adviseert de inspectie dat overheid, koepels en studentorganisaties een landelijk debat voeren. De vraag hierbij is of er alternatieve mogelijkheden zijn voor de inrichting van de medezeggenschap, wellicht meer passend bij de huidige tijd.

Verouderde WHW leidt tot onduidelijkheid • Het hoger onderwijs speelt in op nieuwe ontwikkelingen en zoekt creatieve oplossingen voor de uitdagingen die daarbij ontstaan. Soms ontstaan er praktijken waarbij de student in de knel kan komen, zoals in de voorbeelden hieronder bij complexe rechtspersonen en internationale samenwerking. De inspectie heeft dit in eerdere jaren ook in de Staat van het Onderwijs aangegeven en doet de laatste jaren steeds meer instellingsonderzoeken naar aanleiding van signalen. Tijdens die onderzoeken blijkt dat instellingen soms de grenzen van de wet opzoeken en die grenzen zijn lang niet altijd duidelijk. Interpretatie in de geest van de wet is lastig als die wet uit een tijd stamt waarin internationalisering en digitalisering nauwelijks een rol speelden. Dat levert een risico op voor de studenten, een gebrekkig handhavingsinstrumentarium voor de inspectie en onzekerheid voor de instellingen over wat wel en niet kan.

Wettelijke begrenzingen voor flexibilisering nog onduidelijk • Met flexibilisering willen instellingen hun onderwijsaanbod beter afstemmen op de onderwijswens van studenten en de behoeften van het beroepenveld. De WHW bevat evenwel bepalingen die op z'n minst op gespannen voet staan met flexibiliseringsvormen die gepromoot worden door de overheid of instellingen. De wetgeving gaat namelijk uit van de traditioneel bestaande volledige opleidingen aangeboden door een instelling en uitgevoerd op locatie. Dit uitgangspunt kan in de praktijk een impliciete belemmering vormen voor nieuwe flexibiliseringsvormen. De inspectie heeft signalen ontvangen dat de belemmeringen de instellingen beperken in nieuwe initiatieven, risico's meebrengen voor de student en voor de kwaliteitsborging en het toezicht.

Rechtsonzekerheid voor de student bij ingewikkelde rechtspersoon • De juridische organisatie van instellingen voor hoger onderwijs is in veel gevallen complex (Inspectie van het Onderwijs, 2023i). Vaak zijn meerdere rechtspersonen betrokken, die in de meeste gevallen onderling zijn verbonden via aandeelhouders c.q. eigenaarschaps- en bestuursrelaties. De WHW spreekt echter in het enkelvoud over 'de instelling' en 'het bestuur'. Het is daarom lastig begrippen uit de WHW goed toe te passen op de juridische werkelijkheid bij instellingen. Uit de WHW valt bijvoorbeeld niet duidelijk af te leiden welke rechtspersonen 'de instelling' vormen en daarmee onder de WHW vallen. Hierdoor ontstaan grijze gebieden waarin de rechtspositie van studenten kwetsbaar is. Studenten weten soms niet tot welke rechtspersoon zij zich juridisch verhouden en onder welke wet- en regelgeving deze rechtspersoon valt. Het is voor studenten dan ingewikkeld om precies te weten welke rechten en plichten zij hebben. Het moet altijd duidelijk moet zijn welke rechtspersoon verantwoordelijk is voor welke wettelijke taken. Studenten moeten van meet af aan duidelijk over hun rechtspositie zijn geïnformeerd. Deze problematiek wint aan urgentie nu het stelsel beweegt richting instellingsaccreditatie, waarin heel duidelijk moet zijn op welke rechtspersonen die accreditatie wel en niet van toepassing is.

WNG beschermt studenten • De Wet bescherming namen en graden gaat misleiding van studenten tegen door bescherming van de namen 'hogeschool' en 'universiteit' en het stellen van kaders voor het verlenen van graden (bijvoorbeeld bachelor of master). In 2022 heeft de inspectie naar aanleiding

Sturing

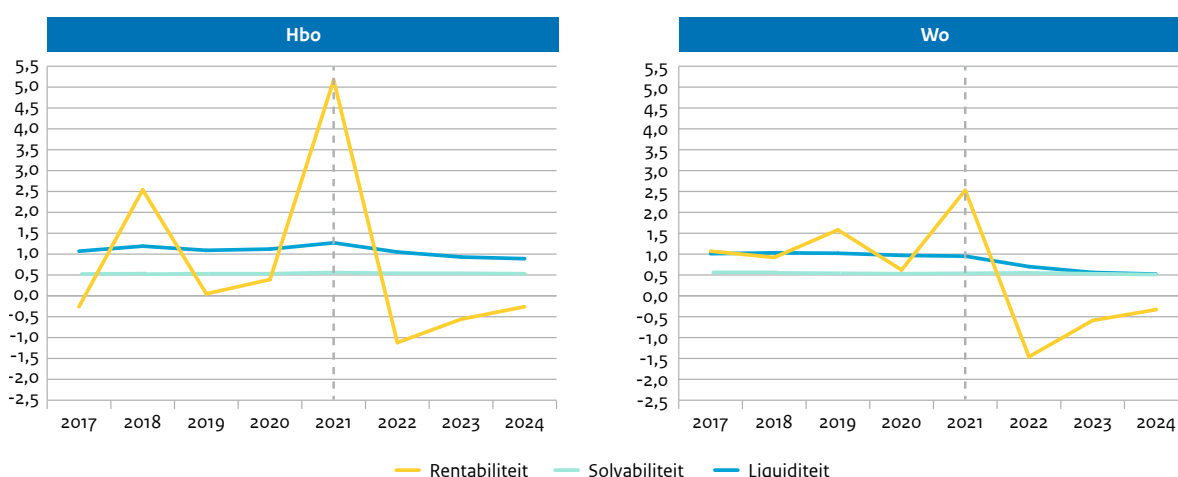
van signalen 61 onderwijsaanbieders onder de loep genomen. Over 16 onderwijsaanbieders werd in 2022 een rapport gepubliceerd waarin overtredingen van de WNG werden vastgesteld. Dit betrof 10 niet-bekostigde ho-instellingen en 6 andere onderwijsaanbieders. Mede naar aanleiding van deze ervaringen heeft de NRTO, waarbij veel niet-bekostigde instellingen zijn aangesloten, haar gedragscode rond voorlichting aan studenten aangescherpt. Niet bij alle onderzochte onderwijsaanbieders bleek sprake van een overtreding. In 6 gevallen kon in 2022 door onduidelijke wettelijke kaders niet worden vastgesteld of een situatie wel of niet voldoet. Dit is onder andere het geval als graden worden verleend op basis van een buitenlandse wettelijke regeling.

Financieel beheer

Baten en lasten stijgen • De totale baten in het hbo stegen van 4,7 miljard euro in 2020 naar 5,3 miljard euro in 2021. In het wo stegen de totale baten van 7,9 miljard euro in 2020 naar 8,6 miljard euro in 2021. De stijging van de baten heeft deels te maken met de uitgekeerde NP-Onderwijsmiddelen die hogescholen en universiteiten in 2021 hebben ontvangen. Daarnaast ontvingen instellingen compensatie voor de halvering van het collegegeld en looncompensatie. Tegelijk is sprake van hogere lasten bij de hogescholen en universiteiten. De totale lasten in het hbo stegen van 4,6 miljard euro in 2020 naar 5,0 miljard euro in 2021. Daarvan is 3,9 miljard euro personeelslasten. In 2020 waren de personeelslasten nog 3,6 miljard euro. In het wo stegen de totale lasten in 2021 van 7,8 miljard euro in 2020 naar 8,4 miljard euro in 2021. De personeelslasten in het wo bedroegen in 2021 in totaal ongeveer 6 miljard euro. In 2020 was dit nog 5,6 miljard euro (Inspectie van het Onderwijs, 2023d). De stijging in de lasten betreft vooral hogere personeelslasten.

Liquide positie van hbo stijgt en van wo daalt • De gemiddelde liquiditeit van alle hogescholen steeg van 1,12 in 2020 naar 1,27 in 2021 (figuur 6.3a). Bij het wo is er juist sprake van een daling. De liquiditeit lag in de jaren 2018 tot 2020 tussen de 1,03 en 0,97. In 2021 daalde deze licht en kwam de waarde uit op van 0,95. In 2021 was de solvabiliteit bij alle hogescholen gemiddeld 0,56 en bij alle wo-instellingen gemiddeld 0,54. De solvabiliteit is al enkele jaren vrijwel stabiel rond of net boven de 0,5, zowel in het hbo als het wo (Inspectie van het Onderwijs, 2023d).

Figuur 6.3a Ontwikkeling financiële kengetallen in het hbo in de periode 2017 tot en met 2024

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2023d)

Hogere rentabiliteit • De rentabiliteit voor het hbo steeg van 0,39 in 2020 naar 5,17 in 2021. In het wo steeg de rentabiliteit van 0,62 in 2020 naar 2,53 in 2021. Dit is voor zowel hbo als wo een sprong ten opzichte van de voorgaande jaren. Op het totaalniveau van de hogescholen en universiteiten wordt de komende jaren weer een negatieve rentabiliteit verwacht. De vraag is wel of deze prognose uitkomt. Regelmatig begroten instellingen een negatief resultaat, maar wordt in het lopende begrotingsjaar dan toch een positief resultaat geboekt (Inspectie van het Onderwijs, 2023d) (zie ook hoofdstuk 1).

Literatuur

- CBS (2022a). *Bevolking; hoogstbehaald onderwijsniveau en onderwijsrichting, 2003-2022*. Geraadpleegd op 18 maart 2023, van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/85184NED/table?ts=1671126299745>
- CBS (2022b). *Steeds meer hoogopgeleiden in Nederland: wat voor beroep hebben ze?* Geraadpleegd op 18 maart 2023, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2022/steeds-meer-hoogopgeleiden-in-nederland-wat-voor-beroep-hebben-ze?onepage=true#:~:text=Voor%20de%20leeftijdsgroep%2025%20tot,toegenomen%20ten%20opzichte%20van%202013>.
- De Vos, K., Fontein, P., Vrielink, S., Wartenbergh, F., & Bendig, J. (2022). *Loopbaanmonitor onderwijs*. Centerdata.
- De Wilde, P., Rijntjes, R., Horlings, C., Jelacic, N., De Moor, G., & Vankan, A. (2022). *Arbeidsmarktbarometer po, vo en mbo 2022*. Ecorys/Dialogic.
- DUO (2022). *Opleidingsgegevens in CROHO*. Geraadpleegd op 19 maart 2023, van <https://duo.nl/zakelijk/hoger-onderwijs/studentenadministratie/opleidingsgegevens-in-croho/raadplegen-en-downloaden.jsp>
- ESN, LSVb, & ISO (2022). *Annual International Student Survey*. Erasmus Student Network (ESN); Landelijke Studentenvakbond (LSVb); Interstedelijk Studenten Overleg (ISO).
- Europees Parlement (2023). *Hoger Onderwijs*. Geraadpleegd op 18 maart 2023, van <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/nl/sheet/140/hoger-onderwijs>
- Inspectie van het Onderwijs (2017). *De Staat van het Onderwijs 2017*. Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2019a). *De Staat van het Onderwijs 2019*. Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2019b). *In- en doorstroommonitor 2008-2017. Toegang van studenten in het hoger onderwijs: wie wel en wie niet?* Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2020). *De Staat van het Onderwijs 2020*. Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2022a). *De Staat van het Onderwijs 2022*. Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2022b). *Onbedoelde zelfselectie: drempels die gekwalificeerde jongeren ervan weerhouden om een specifieke opleiding in het hoger onderwijs te kiezen*. Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2022c). *Studiesucces van internationale studenten in de wo-bachelor. Factsheet – oktober 2022*. Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2023a). *Selectie in het hoger onderwijs: criteria, instrumenten en de borging van kansengelijkheid. Een onderzoek naar de onderbouwing van selectieprocedures*. Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2023b, te verschijnen). *Sociale veiligheid in het hoger kunst- en mode-onderwijs*. Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2023c). *Technisch rapport cohorten en aansluiting arbeidsmarkt. De Staat van het Onderwijs 2023*. Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2023d). *Technisch rapport financiële kwaliteit. De Staat van het onderwijs 2023*. Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2023e). *Technisch rapport monitoring hoger onderwijs. De Staat van het Onderwijs 2023*. Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2023f). *Technisch rapport monitoring middelbaar beroepsonderwijs. De Staat van het Onderwijs 2023*. Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2023g). *Technisch rapport monitoring voortgezet onderwijs. De Staat van het Onderwijs 2023*. Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2023h). *Technisch rapport studentenvragenlijst hoger onderwijs*. Inspectie van het Onderwijs.

- Inspectie van het Onderwijs (2023i, te verschijnen). *Verwarring in veelvoud. De juridische organisatie van instellingen voor hoger onderwijs*. Inspectie van het Onderwijs.
- Jansen, C., De Wachter, L., Frik, T., & Van Dun, P. (2022). *Taalcompetentie in het Nederlands van Nederlandstalige studenten in het hoger onderwijs in Nederland en Vlaanderen.*: Taalunie.
- KNAW (2022). *Sociale veiligheid in de Nederlandse wetenschap. Van papier naar praktijk*. Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW).
- Nuffic (2022). *How is it going with international students at Dutch higher education institutions? A report on study experience and well-being*. Nuffic.
- NVAO (2021). *Jaarverslag 2020*. Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO).
- NVAO (2022). *Jaarverslag 2021*. Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO).
- OCW (2022a). *Nationaal Programma Onderwijs. 3e voortgangsrapportage*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW).
- OCW (2022b). *Studentenpeiling NP Onderwijs: MBO-HO. Onderzoeksnotitie*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW).
- Doorlopende leerlijnen Taal en Rekenen (2009). *Referentiekader taal en rekenen*. Enschede.
- Studiekeuze123 (2022a). *Overzicht numerus fixusopleidingen 2022-2023*. Geraadpleegd op 19 maart 2023, van <https://www.studiekeuze123.nl/numerus-fixus/welke-opleidingen-hebben-een-numerus-fixus>
- Studiekeuze123 (2022b). *Resultaten Nationale Studentenenquête 2022*. Geraadpleegd op 19 maart 2023, van <https://www.studiekeuze123.nl/nse-studenten/resultaten-nse-2022>
- Ten Have, M., Tuithof, M., Van Dorsselaer, S., Schouten, F., De Graaf, R. (2022). *Trends NEMESIS Trends naar demografie*. Geraadpleegd op 18 maart 2023, van <https://cijfers.trimbos.nl/nemesis/nemesis-trends/trends-demografie/>
- VH, UNL, OCW, SZW, ISO, LSVb, VNO-NCW, MKB-Nederland. *Manifest tegen stagediscriminatie*. Cf. <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2022/07/13/manifest-ondertekend-om-stagediscriminatie-tegen-te-gaan>
- Warps, J., De Visser, M., Lodewick, J., & Termorshuizen, T. (2021). *Verkenning vervolgonderwijs. Wensen van het vervolgonderwijs betreffende kennis en vaardigheden van geslaagden uit het voortgezet onderwijs*. Researchned.